

Еннан Р. Є.,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри права інтелектуальної власності
Національного університету «Одеська юридична академія»

ЗАХИСТ ПРАВ НА ПРОМИСЛОВИЙ ДИЗАЙН: ДОСВІД ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН

Анотація. У статті проводиться науково-теоретичний аналіз правового режиму промислових зразків, особливостей набуття (оформлення) патентних прав на промислові зразки, а також обсягу та змісту виключних патентних прав, що впливають із патенту на промислові зразки, в зарубіжних країнах.

Ключові слова: промисловий зразок, виключні права, патентне право, патентоволоділець.

Постановка проблеми. Коли винахідник вирішує, як буде влаштовано майбутній винахід, як взаємодіють його частини, яка межа міцності певної деталі, він вирішує конструкторські (інженерні) завдання, найчастіше не замислюючись про зовнішній та естетичний вигляд винаходу, оскільки це завдання дизайнерів. Промислові вироби характеризуються як технічними характеристиками (потужність, ємність), так й естетичними характеристиками, тобто виразністю зовнішнього вигляду виробу, кольором і фактурою матеріалу, упаковки тощо. Ця обставина зумовила особливий вид інтелектуальної, творчої діяльності – дизайн, під яким прийнято розуміти різні види проектування щодо формування естетичних і функціональних якостей предметного середовища (розрізняють архітектурний дизайн, ландшафтний дизайн, промисловий дизайн тощо). Дизайн став дуже помітною сферою діяльності, де існує низка напрямів і шкіл. Однією зі сфер дизайну є так зване художнє конструювання – художньо-конструкторська творчість із проектування промислових виробів, що володіють естетичними властивостями. Результати цієї інтелектуальної, творчої діяльності отримали правову охорону у вигляді промислового зразка.

На міжнародному рівні охорона промислових зразків передбачена Паризькою конвенцією з охорони промислової власності 1883 р., Угодою про торговельні аспекти прав інтелектуальної власності (ТРИПС) 1994 р., Гаазькою угодою про міжнародну реєстрацію промислових зразків 1925 р., Локарнською угодою про заснування Міжнародної класифікації промислових зразків 1968 р. У зв'язку з тим що технічні характеристики однотипних виробів різних фірм у більшості випадків збігаються або близькі (холодильники, автомобілі, телевізори тощо), конкурентоспроможність виробів у низці випадків забезпечує саме їх дизайн. Наприклад, серед широкого кола спортивних автомобілів із потужними двигунами найбільшим попитом користуються автомобілі фірми Ferrari, форми кузова, обробку салонів і колірну палітру яких уже не одне десятиліття розробляє одна дизайнерська фірма, в результаті чого створено фірмовий стиль цих автомобілів, що дає змогу зробити їх упізнаними.

Питання правової охорони об'єктів патентного права, зокрема охорони промислових зразків, у зарубіжних країнах і міжнародне приватне право досліджені в наукових роботах

вітчизняних і зарубіжних учених-юристів у сфері права інтелектуальної власності: Г. Андрощука, Е. Багатих, М. Богуславського, В. Єременко, А. Жданова, Л. Кравець, Ю. Свядосц та ін.

Метою статті є аналіз механізму правової охорони промислових зразків у зарубіжних країнах з урахуванням уніфікації міжнародного та європейського законодавства у сфері патентного права, а також розкриття особливостей методів правової охорони промислових зразків.

Виклад основного матеріалу дослідження. Правова охорона промислових зразків у зарубіжних країнах має свою специфіку, яка зумовлена загальним підходом до сфери художньо-конструкторської творчості, відповідальною за зовнішній вигляд вироблених виробів. На відміну від інших об'єктів патентного права (винаходи, корисної моделі), промисловий зразок, будучи дизайнерським за своєю природою рішенням, має «двійника» серед об'єктів авторського права – твори декоративно-прикладного мистецтва. У зв'язку з цим виникає питання, якою мірою не виключається правова охорона промислових зразків нормами законодавства про авторське право. Законодавство різних країн відповідає на нього по-різному [1].

Існують два методи охорони промислових зразків: авторсько-правовий і патентно-правовий. Авторсько-правовий метод виходить із того, що промисловий зразок є продуктом художньої творчості, отже, є оригінальним: це передбачає неможливість одночасного існування кількох аналогічних промислових зразків, створених незалежно один від одного різними особами, оскільки при цьому хоча б один із них може бути тільки об'єктом копіювання. Патентно-правовий метод оснований на винахідницькому характер промислового зразка, і тут вирішальне значення має питання новизни зразка [2].

При цьому функціонують дві основні системи охорони промислових зразків: 1) основані на акумуляції законів; 2) основані на механізмі співіснування законів. Механізм акумуляції полягає в тому, що промисловий зразок охороняється одночасно й узгоджено як нормами патентного права, так й авторсько-правовими нормами. Це означає, що автор промислового зразка може на свій розсуд звертатися за захистом своїх порушень чи оскаржених прав як за правилами патентного законодавства, так і за правилами законодавства про авторське право. Якщо, наприклад, правова охорона промислового зразка припинилася внаслідок несплати патентного мита, зразок без дотримання будь-яких формальностей стає об'єктом авторсько-правової охорони. Система охорони промислових зразків з використанням механізму співіснування прийнята, наприклад, у Німеччині та Франції. Механізм співіснування полягає в тому, що автор має право вибрати варіант правової охорони створеного ним промислового зразка з патентного закону або згідно із законом про авторське право (наприклад, Великобританія) [3].

Правове регулювання відносин, що складаються у зв'язку з визнанням і використанням промислових зразків, у зарубіжних країнах здійснюється виходячи з прихильності до тієї чи іншої системи охорони. Наприклад, у Франції, Німеччині, Швейцарії, Нідерландах, Бельгії промислові зразки розглядаються через призму художньої творчості й підпадають під дію норм авторського права. При цьому у Франції законодавство передбачає, що промислові зразки, що володіють оригінальністю, розглядаються як об'єкти авторського права, проте водночас можлива реєстрація промислового зразка на підставі норм патентного права [4].

У США, Великобританії, Китаї, Японії правова охорона промислових зразків здійснюється виключно на підставі норм патентного права, тобто промислові зразки вважаються продуктом науково-технічної творчості й на них поширюється дія патентного законодавства або спеціальних законів. Зовнішнє вираження норм, присвячених охороні промислових зразків у зарубіжних країнах, також має певну специфіку. Так, частина зарубіжних держав (США, Китай) іде шляхом імплементації відповідних норм у патентні закони. У деяких країнах діють спеціальні закони про промислові зразки (Великобританія, Канада, Японія). У Франції відносини з приводу промислових зразків регулюються в рамках Кодексу інтелектуальної власності. У Нідерландах і Бельгії правова охорона промислових зразків здійснюється за законодавством про авторське право. За законодавством зарубіжних країн, промисловим зразком визнається художньо-конструкторське рішення виробу, що означає його зовнішній вигляд, тобто виразні особливості пластичної (об'ємної) форми або площинного зображення (малюнка). Вираз «рішення виробу» застосовується в спеціальних галузях архітектури та дизайну для позначення створеного автором оригінального об'єкта, коли автор творчо підійшов до розроблення його зовнішнього вигляду [5].

Зовнішній вигляд виробу – це те, з чим людина стикається під час звичайного використання виробу: його форма, розташування елементів, колір («зовнішність» виробу). Наприклад, поняття зовнішнього вигляду автомобіля або холодильника включає також вид цих агрегатів з відкритими дверцятами, і, навпаки, розташування вузлів і деталей усередині телевізора або радіоприймача (не оглядається в процесі експлуатації) не охоплюється поняттям зовнішнього вигляду цих пристроїв [6].

Для визнання зовнішнього вигляду виробу промисловим зразком потрібно, щоб художньо-конструкторське рішення відповідало встановленим законодавством критеріям для отримання патенту. Такими критеріями в зарубіжних країнах є новизна, а також оригінальність. Законодавство деяких зарубіжних країн установлює обидва названі критерії, проте не завжди їм надається однакове значення [7]. Ще одним критерієм патентоспроможності є наявність художніх достоїнств промислового зразка. Дизайнерське рішення має забезпечити красу й гармонію в техніці, тобто досягти якостей виробу, що приносять насолоду, задоволення людині, тобто викликати позитивні емоційні переживання. Найбільш красиві й гармонійні вироби водночас доцільні та функціонально досконалі. На стику декоративної та функціональної краси перебуває сфера спільної діяльності конструктора й дизайнера, що забезпечує появу промислових зразків, патентоспроможність яких зумовлена вищевказаними критеріями [8]. Відповідно до законодавства США, промисловий зразок повинен «служувати для прикраси», тобто має володіти естетичними достоїнствами.

Законодавство Японії промисловим зразком визнає зовнішній вигляд виробу, а саме: форму, малюнок, розфарбування, він має залишати відчуття прекрасного під час погляду на нього. При цьому в законодавстві Японії встановлені чотири критерії патентоспроможності промислового зразка: новизна, наявність естетичних рис, оригінальність, промислова придатність. За законодавством Японії, будь-яку особу, яка створила зразок, що може бути використаний промисловим шляхом, має право реєструвати зразок, за винятком випадків, коли зразок публічно відомий у Японії до подачі заявки на реєстрацію; зразок описаний у будь-якій публікації в Японії до подачі заявки на реєстрацію; зразок схожий на публічно відомі або описані зразки [9]. У Китаї промисловий зразок повинен відповідати єдиному критерію – новизні.

За законодавством Великобританії, зразок означає риси форми, конфігурації, малюнка або орнаменту, застосовні до будь-якого виробу за допомогою будь-якого промислового способу, або кошти; причому ці риси в готовому виробі сприймаються й оцінюються виключно візуально та не включають методів або принципів побудови, або рис форми, або конфігурації, які диктуються виключно тією функцією, яку повинен виконувати виріб, що підлягає виготовленню з використанням згаданої форми або конфігурації [10]. Під виробом розуміється будь-який промисловий виріб або будь-яка частина виробу, якщо вони виготовляються або продаються окремо. Промисловий зразок може бути зареєстрований лише в разі, якщо він є новим або оригінальним. При цьому зразок не реєструється, якщо він ідентичний зразку, який зареєстрований або опублікований до дати подання заявки на реєстрацію у Великобританії щодо того ж або будь-якого іншого виробу чи відрізняється від такого зразка лише несуттєвими деталями або рисами, які є варіантами, зазвичай використовуваними в цій галузі промисловості [11].

За законодавством Франції, промисловим зразком визнаються будь-які нові малюнки, нові тривимірні просторові форми, промислові вироби, які відрізняються від подібних до них або характерною й упізнаваною конфігурацією, що додає їм новизну, або однією чи декількома зовнішніми рисами, що додає їм особливий і новий вид. Критеріями охороноспроможності промислових зразків є новизна (абсолютна світова) і промислова придатність [12]. Особливість новизни полягає в допустимій можливості розкриття промислового зразка до подачі на нього заявки. Відповідно до законодавства Франції, популярність, отримана зразком до подачі заявки на нього в результаті виставлення на продаж або будь-якими іншими способами, не призводить до втрати прав і спеціальної охорони, передбаченої законодавством.

У більшості зарубіжних країн, у яких охорона промислових зразків будується на кшталт патентного права, до промислових зразків ставиться вимога світової новизни, тобто під час експертизи враховуються всі джерела, зміст, інформація про тотожні художньо-конструкторські рішення. Оригінальність промислового зразка означає творчий підхід до створення зразка, що передбачає відсутність його схожості з відомими зразками, що виключає припущення про запозичення істотних рис зразка. Законодавство виходить із того, що оригінальність зразка дає споживачам змогу відрізнити вироби, які охороняються за допомогою промислових зразків, від інших однорідних виробів [13]. Естетичні риси виробу означають наявність у зразку художніх достоїнств,

наприклад, відповідно до японського законодавства, зразок має «справляти під час його сприйняття естетичне враження». Естетичність рішення в низці випадків визначається модою, тобто симпатіями або антипатіями споживачів.

У низці країн до промислового зразка висувається вимога промислової придатності, що означає можливість його реалізації в умовах нормального сучасного виробництва: мається на увазі придатність зразка до промислового тиражування за економічно доцільних витрат на виробництво цього виду виробів і за мінімального застосування ручної праці. У деяких країнах як промисловий зразок визнається оригінальне колірне рішення зовнішнього вигляду виробу (Великобританія, Японія) [14].

Законодавство зарубіжних країн установлює види промислових зразків: це може бути об'ємний зразок або плоский зразок. Наприклад, у мексиканському законі об'ємний зразок іменується промисловою моделлю, під якою розуміється будь-яка пластикна форма, що надає виробу особливий зовнішній вигляд; під промисловим малюнком «розуміється будь-яка комбінація форм, ліній або кольорів, яка використовується в промисловому виробі з метою його прикраси і яка надає йому особливого зовнішній вигляд» [15]. Об'ємний зразок характеризується трьома вимірами, тобто особливою формою (спеціальний монтажний кран, автомобіль, набір меблів). Плоский зразок (промисловий малюнок) – це зображення, орнаменти, малюнки плоскі або з незначним рельєфом, до них належать, наприклад, малюнок протектора шини, малюнок килима, малюнок декоративної тканини. Захищаються художньо-конструкторські рішення, що органічно поєднують малюнок та об'ємні форми (своєрідні комбіновані зразки), наприклад, стіл з орнаментом, облицювальний елемент тощо.

Промисловий зразок може належати до виробу загалом, наприклад, автомобіль, або до частини виробу, наприклад, рульова колонка автомобіля. Охороняються також комплексні об'єкти, тобто системи матеріальних об'єктів, художньо-конструкторське рішення яких пов'язано певною єдністю, передусім єдиними принципами формування: різноманіття різновидів комплексу виражається термінами «набір», «група», «комплект», «уніфікований ряд» тощо (наприклад, стаціонарний ряд ванн для нанесення захисних покриттів, комплект ємностей для засобів автокосметики) [16]. У низці зарубіжних країн охороняються варіанти промислового зразка, тобто художньо-конструкторські рішення виробів однієї функціональної групи, подібні в сукупності істотних ознак, мають візуально сприйматися відмінності в несуттєвих ознаках, причому ці відмінності є результатом творчості, а не механічною зміною ознаки. Законодавство зарубіжних країн містить перелік непатентоспроможних об'єктів, до яких належать, зокрема, об'єкти, здатні завдати шкоди громадському порядку або моралі, об'єкти, які не можуть бути використані в промисловості, публічно відомі об'єкти тощо [17].

Оформлення прав на промисловий зразок у зарубіжних країнах, де застосовується патентно-правовий метод охорони, здійснюється за правилами, подібним до правил оформлення прав на винахід. У патентне відомство країни подається заявка на видачу патенту, який видається чи після експертизи, або за явочної системи.

За законодавством Італії, Великобританії, США та деяких інших країн, заявник має право вибрати одну з форм охорони зразка – або за нормами авторського права як твори мистецтва

без будь-якої реєстрації, або як об'єкта патентного права шляхом отримання патенту, але отримати охорону водночас у двох формах неможливо. За правом Франції, Німеччини, Швейцарії та Бельгії, подвійна охорона промислового зразка можлива: наприклад, згідно з положеннями Кодексу інтелектуальної власності Франції, об'єктами авторського права є продукція так званого сезонного виробництва одягу і прикрас, під якими розуміються виробництва, що в силу вимог моди часто оновлюють форму своєї продукції, а саме обробка мережив, взуття, рукавички, шкіряна галантерея, тканини високої новизни спеціально для високої моди, оббивні тканини [18].

Строки дії охорони промислового зразка залежать від форми його охорони. За авторсько-правової охорони зразок охороняється протягом строків авторського права. За патентно-правової охорони ці строки коротші: в Німеччині – від 1 року до 3 років із можливістю продовження до 15 років; у США – 3,5 року, 7 або 14 років (за вибором заявника); у Великобританії і Франції – 5 років із можливістю продовження до 25 років; у Швейцарії та Японії – 15 років. Права й обов'язки власника охоронного документа на промисловий зразок в основному аналогічні правам та обов'язкам, що випливають із патенту на винахід [19].

Висновки. Найбільш потужним знарядям конкурентної боротьби в рамках права промислової власності є патентне право, зокрема права на промислові зразки. Під промисловим зразком розуміється зовнішній вигляд промислового виробу, що відрізняється художньо-естетичними якостями, новизною й оригінальністю. Національне законодавство зарубіжних країн передбачає можливість власників виключних прав на використання охоронюваних промислових зразків на власний розсуд, а також їхнє право забороняти використання третіми особами та правові форми подібного використання шляхом уступки прав або продажу ліцензій. Сфера дії виняткових прав на промислові зразки зазвичай охоплюється територією держав, які видали охоронні документи (патенти, свідоцтва), що видаються на кілька років з правом продовження в установленому порядку. Виняткові права на промислові зразки оформляються шляхом подачі заявки в компетентне патентне відомство. Дія національних патентних законів у зарубіжних країнах доповнюється застосуванням норм міжнародних угод у сфері патентного права, а також регіональних європейських актів.

Література:

1. Алексеева О. Объем правовой охраны промышленных образцов в ЕС. *Патенты и лицензии*. 2006. № 1. С. 14–21.
2. Алексеева О. Понятие промышленного образца в ЕС. *Интеллектуальная собственность. Промышленная собственность*. 2005. № 3. С. 19–25.
3. Богатых Е.А., Шевченко В.И. Патентное право капиталистических и развивающихся государств. Москва, 1978. 200 с.
4. Богуславский М.М. Патентные вопросы в международных отношениях. Москва, 1962. 344 с.
5. Воронцов С. Гармонизация патентного права в области промышленных образцов. *Интеллектуальная собственность. Промышленная собственность*. 2002. № 2. С. 23–29.
6. Еременко В.И. Развитие международного патентного права. *Законодательство и экономика*. 2002. № 2. С. 40–41.
7. Еременко В.И. Реформа европейской патентной системы. *Интеллектуальная собственность. Промышленная собственность*. 2001. № 8. С. 43–45.
8. Еременко В.И. Развитие международного патентного права. *Законодательство и экономика*. 2002. № 2. С. 40–41.

9. Жданов А.А., Матвеев Г.А. Тенденции к унификации патентного права в зарубежных странах. Москва, 1974. 200 с.
10. Капіца Ю.М., Воробйов В.П. Охорона прав на промислові зразки в ЄС. *Університетські наукові записки*. 2005. № 4 (16). С. 73–77.
11. Кравец Л. Развитие патентного законодательства в ЕС. *Интеллектуальная собственность*. 2000. № 11. С. 45–48.
12. Кравец Л. Тенденции развития патентной системы. *Интеллектуальная собственность*. 2002. № 10. С. 67–74.
13. Лакомкина Т. Мировые тенденции развития систем правовой охраны промышленных образцов. Москва: ИНИЦ Роспатента, 2004. 110 с.
14. Мельников В. Промышленный образец ЕС. *Патенты и лицензии*. 2008. № 5. С. 56–61.
15. Панфилова Е.С. Гармонизация правовой охраны промышленных образцов во Франции с законодательством ЕС. *Современное право*. 2007. № 11. С. 85–87.
16. Патентное законодательство зарубежных стран: в 2 т. Москва: Прогресс, 1987.
17. Свядосц Ю.И. Буржуазное патентное право: учебное пособие. Москва, 1967. 127с.
18. Умура П.И. Развитие международного патентного права. *Интеллектуальная собственность. Промышленная собственность*. 2001. № 1. С. 10–19.
19. Фелицына С.Б., Антипина Г.И. О развитии системы правовой охраны промышленных образцов в Европе. *Изобретательство*. 2005. Т. V. № 1. С. 10–17.

Эннан Р. Е. Защита прав на промышленный дизайн: опыт зарубежных стран

Аннотация. В статье проводится научно-теоретический анализ правового режима промышленных образцов, особенностей приобретения (оформления) патентных прав на промышленные образцы, а также объема и содержания исключительных патентных прав, vyplывающих из патента на промышленные образцы, в зарубежных странах.

Ключевые слова: промышленный образец, исключительные права, патентное право, патентообладатель.

Ennan R. Legal protection of industrial design in foreign countries

Summary. The article presents the scientific and theoretical analysis of the legal regime of the industrial design, especially the acquisition of patent rights for industrial design, as well as the scope and content of exclusive patent rights for industrial design in foreign countries.

Key words: industrial design, exclusive rights, patent law, patent holder.